

פרשת מטות מסעי: המלחמה בשפיכות דמים

וְלֹא תַחְיִינוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחְיֶיהָ אֶת הָאָרֶץ וְלֹא אָרֶץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שָׁפְכוּ: (במדבר לה, לג)

החל מן הפרשה הראשונה בתורה, חוזר הנושא של שפיכות דמים ונדון בה, ובמקרא כולו. אפשר לומר: ללא הרף. העקביות והנחישות שבה חוזרים צווי התורה אל הנושא הזה, מן הנוסח התמציתי שבעשרת הדברות: "לא תרצח", ועד הפרשיות המורכבות והמפורטות של ערי המקלט. מן הלהט והעוז של דברי נביאים ועד הפסקנות השלוה כביכול, והמיושבת בדעתה של ספר משלי.

חוקרי המזרח הקדום הצביעו על כמה הבטים של החמרה ביחס אל הרצח שבתורה, לעומת התרבויות הסובבות אותה: ראשית, אין היא מבחינה בין דם לדם, וכל רצח של אדם שקול בחומרתו. שנית, אין שום דרך לכפר על הרצח "כי אם בדם שופכו", אין תשלום שיכול לפצות על רצח. שלישית, גם הריגה בשגגה נחשבת לרצח, מצדיקה גאולת דם, ומאלצת את הרוצח להמלט אל עיר המקלט. אין דומה לנחרצות של התורה במאבקה נגד כל אופן של נטילת חיי אדם.

התורה שבעל פה עידנה במקצת את חומרת היחס כלפי הרוצח, מפני שנתנו משקל נגדי גם לחייו שלו. שהרי גם הריגת הרוצח שפיכות דמים היא. לכן מצמצמת התורה-שבעל-פה את מידת היכולת של גואל הדם לפגוע ברוצח, ומעבירה את הלכות גאולת הדם גם למישור משפטי: בית דין אמור לקבוע את הלגיטימיות של הפגיעה ברוצח, והוא שאמור לפסוק אם הרוצח חייב בגלות. ההלכה מבחינה בין רמות שונות של שוגג, מהן הקרובה לאונס, שאי אפשר לחייב עליה גלות בכלל. משיקולים דומים, החמירו חז"ל מאד בדיני הראיות עד שהגיעו למסקנה שסנהדרין ההורגת אחת לשבע שנים או אפילו שבעים שנה נקראת "חובלנית". רבי עקיבא ורבי טרפון אמרו שלו היו הם בסנהדרין לא היה אדם נהרג בה לעולם. אלא שעל כך העיר כנגדם רבן שמעון בן גמליאל: "אף הם מרבים שופכי דמים בעולם". שכן אם לא ננקטת מדיניות ענישה ראויה כנגד הרוצחים, עלולה הרצחנות להתרבות בעולם. בשנות הגלות פחתה עוד יותר האפשרות לעונש מוות, ואף שאר עונשי גוף עברו ובטלו מן העולם, מלבד המאסר.

המתח בין הגישה הסובלנית ואפילו הפציפיסטית העולה מן הפסוקים המחמירים ביחס לשפיכות דמים, לבין הגישה הבלתי מתפשרת ואפילו לוחמנית העולה מאותם פסוקים עצמם, אינו נובע מהבדל בחומרת היחס לשפיכות דמים, אלא מהערכות שונות כיצד יש למנוע אותה. האם גישה רכה, סובלנית וסלחנית מפחיתה אלימות בחברה או מחמירה אותה? האם הריגת הרוצח יש בה כדי להעצים את הסלידה ממעשי הרצח, או שמא היא עצמה מוסיפה ממד של רצחנות לאקלים הציבורי?

ההתחבטות נובעת משרש הקיום של העולם, מהנהגתו של הבורא יתברך. הרוצח הראשון, קין, לא נהרג מיד בעוון רציחת הבל. אמנם נגזרו עליו חיי נדודים, ובסופו של דבר גם לא מת מיתה טבעית. אולם נראה שהקב"ה נתן משקל גם לקיומו של קין בעולם. קין העמיד משפחה ודורות רבים של צאצאיו נמנים בתורה, הם נחשבים למיסדי ענפי היצירה האנושית. יתכן שכנגד "קול דמי אחיך" הנרצח הזועקים מן האדמה, עמדו לקין גם קול דמי צאצאיו, שהריגתו של קין היתה מונעת את הופעתם בעולם.

השאלה הזאת קיימת לא רק בהקשר של רצח, אלא גם בסוגיות אחרות המצריכות תגובה משפטית ומשמעתית הולמת. שאלה זאת טורדת במידה דומה הורים המתלבטים בשאלת המשמעת והענישה של ילדיהם. היא מעסיקה את מדע הקרמינולוגיה, את מערכת המשפט. היא מעסיקה את מערכת החינוך בדבר הדרך הנכונה והאקלים הראוי לבית הספר. בעבר היה מקובל שמשמעת נוקשה היא סגולה להצלחה במערכת החינוך, החל מראשית העידן ההומניסטי התפתחה והלכה גישה המבקשת להנהיג במערכת החינוך אוירה נינוחה, סובלנית ומכבדת כל תלמיד. נדמה, שההליכה אל הקצה בקוטב הזה הובילה לתחילתה של תנועת מטוטלת חזרה, אל בתי ספר שהסמכות והמשמעת מועצמים בהם שוב, על חשבון אוירת הנועם והסבלנות.

בני אדם כשרים והגונים אינם מרבים לתת את דעתם על שאלת הטיפול ברצח ובאלימות קשה, כיון שהם סולדים מכך ואינם חשים זיקה אל האלימים ופעולתם. הם חשים, שהאלימות היא נחלתם של השוליים ומקומה שם, ואילו בסביבתם הקרובה אינם מכירים את קיומה. מתברר, שזה עצמו חטא בל-יכופר: ההתעלמות מן הרוצחים, במזיד ובשגגה, המתהלכים בינינו. אוירה סלחנית כלפי רוצחים ואלימים קיימת לא רק בבתי המשפט, אלא גם במעגלי החברה השונים, וגם המהוגנים שבהם. אלימות בכביש גם היא אלימות, והיא כמוכּן מסכנת חיי אדם ברמה של רוצח בשגגה הקרוב למזיד. אלימות מילולית, הן זו שיש בה הסתה והן זו שיש בה פגיעה ישירה בזולת בדרך של הלבנת פנים, נחשבת על ידי חכמים לסוג של שפיכות דמים, היא תופעה מצויה בכל שדרות החברה והיא משודרת, כידוע, בכל עת באמצעי תקשורת ההמונים והאמנות הפופולרית, ומובאת באמצעותה אל לבו של כל בית בישראל.

נדמה, שגם אם מקבלים את הריכוך שבתורה שבעל פה כלפי עונשו של הרוצה, וגם אם מבינים את הדילמה שבין יצירת אקלים של סובלנות ורוגע לבין עידוד הפשיעה האלימה, אין להסכים עם החלשות העוצמה של קריאת התורה לחוסר סובלנות מוחלט כלפי שפיכות דמים ומעשי האלימות הסובבים אותה. גם אם אין עונשים במלוא החומרה, חייבים להוקיע את האלימות ושפיכות הדמים בלי פשרות ובלי הרף.

לכבודן של בנות צלפחד המופיעות גם בפרשת השבוע הנוכחית, בחתימת ספר במדבר, כדאי לציין, שאלימות כנגד נשים, נערות ונערים, וכל שכן ילדות וילדים, אינה נופלת בחומרתה מאלימות כנגד גברים, למרות שלעתים היא מתכסה באיצטלה כביכול מעודנת יותר. במקום שהצירוף של הפן המיני לפן האלים יגרום להכפלת חומרת ההתייחסות, מתרחש תהליך הפוך, של ריכוך היחס כלפי העבריינים והעבירות בתחומים אלו. השפה עוטפת את הפשע בלשון נקיה, ולעתים נוח לנהוג בסלחנות ובאיפוק ואפילו בהעלמת עין כלפי עבריינים בתחום הזה. על גישה זו עתיד ליתן את הדין כל מי שלא יוכל בבא העת לומר "ידינו לא שפכו את הדם הזה". כפי שלמדנו מפרשת עגלה ערופה, את הקרבן אמורים להביא זקני העיר ולא הדמויות "המוכרות למשטרה" שבקהילה. זאת, מפני שהאחריות נופלת על ראשי הקהל, על הכשרים וההגונים שבנו, שלא טרחנו די הצורך לכוון חברה המגינה בכל עוז על בניה ובנותיה מפני רשעים ומעוולים.